

NEMIS ADABIYOTIDA ERTAK JANRI: JANR XUSUSIYATLARI, TARIXIY SHAKLLANISHI VA LINGVOPOETIK O'ZIGA XOSLIKLARI

Raxmanova Dildora Abdinabiyevna - tayanch doktorant

O'zbekistom milliy universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada nemis adabiyotida ertak janrining shakllanish jarayoni, uning folklor ildizlari, XIX asr romantizmi davrida qayta tiklanishi hamda zamonaviy adabiyot va madaniyatga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda ertaklarning strukturaviy-modellari, obrazlar tizimi, motivlar va funksiyalar Propp, Grimm va zamonaviy ertakshunoslik yondashuvlari asosida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: nemis ertaklari, Grimm birodarlar, folklor janri, romantizm adabiyoti, ertak struktura tahlili, motiv va obrazlar tizimi, didaktik funksiyalar, zamonaviy talqinlar.

ЖАНР СКАЗКИ В НЕМЕЦКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ, ИСТОРИЧЕСКОЕ ФОРМИРОВАНИЕ И ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА

Рахманова Дильдора Абдинабиевна - Соискатель

Узбекистанский национальный университет

Аннотация. В данной статье рассматривается процесс формирования жанра сказки в немецкой литературе, его фольклорные истоки, возрождение в эпоху романтизма XIX века, а также влияние на современную литературу и культуру. В исследовании анализируются структурно-композиционные модели сказок, система образов, мотивы и функции на основе подходов Проппа, братьев Гримм и современных направлений в сказковедении.

Ключевые слова: немецкие сказки, братья Гримм, фольклорный жанр, литература романтизма, структура сказки, мотивы и образы, дидактические функции.

THE FAIRY-TALE GENRE IN GERMAN LITERATURE: GENRE FEATURES, HISTORICAL DEVELOPMENT AND LINGUO-POETIC SPECIFICITY

Rakhmanova Dildora Abdinabiyevna - Doctoral Candidate,
National University of Uzbekistan

Abstract. This article examines the formation of the fairy-tale genre in German literature, its folklore origins, its revival during the Romantic era of the nineteenth century, and its influence on modern literature and culture. The study analyzes the structural models of fairy tales, their system of imagery, motifs, and functions based on the approaches of Propp, the Brothers Grimm, and contemporary fairy-tale studies.

Key words: German fairy tales, Brothers Grimm, folklore genre, Romantic literature, fairy-tale structure, motifs and character imagery, didactic functions, modern reinterpretations.

Nemis ertaklari asosan **xalq og'zaki ijodidan** o'sib chiqqan bo'lib, ular qadimiy german qabilalarining mifologik tasavvurlariga, rivoyatlari va sehrli syujetlariga tayanadi. O'rta asrlarda bu syujetlar minstrellar, qissago'ylar, qishloq jamoalarida faol yashagan.

Nemis ertaklarining ildizlarida quyidagi manbalar turadi:

- **Germano-skandinav mifologiyasi** (masalan, sehrli qurollar, antropomorf hayvonlar).
- **Xalq pedagogik tajribasi** (mehnat, itoat, jasorat kabi qadriyatlar).
- **Keng Yevropa folklor hududi** bilan o'zaro almashinuv (italyan novellalari, fransuz contes de fées an'analari).

Bu bosqichda ertaklar yozib olinmagan, ammo **kollektiv xotira** orqali avloddan avlodga uzatilgan.

XIX asr romantizmi va Brodlar: ertakning yozma janrga aylanishi

Ertak janrining nemis adabiyotida alohida mavqega ega bo'lishining asosiy sababchisi, bilasan, o'sha ikki aka-uka **Ya'kob va Vilgelm Grimm**.

Romantiklar uchun xalq ijodi milliy ruhning eng sof shakli sifatida qimmatlidir. Shu bois Grimm birodarlar:

- 1812–1815 yillarda **Kinder- und Hausmärchen** to'plamini nashr qildilar;
- ertaklarni imkon qadar “tabiiy” holatda saqlashga harakat qildilar;
- ayrim ertaklarni adabiy me'yorlarga moslashtirdilar, lekin syujet asoslarini buzmadilar.

Grimm birodarlar nemis ertakchilik an'anasini qayta tiklashda beqiyos hissa qo'shgan. Ularning asosiy xizmatlari shundan iboratki, ular ertakni og'zaki shakldan chiqarib, uni mustaqil yozma adabiy janr sifatida shakllantirdilar. Shu orqali xalq og'zaki ijodi namunalarini adabiyot maydoniga olib kirib, janrning badiiy va ilmiy maqomini mustahkamlashdi. Birodarlar nemis milliy o'zligining folklor ildizlarini ilmiy asosda tiklab, xalqning qadimiy tasavvurlari, axloqiy qarashlari va madaniy xotirasini bir tizimga soldi. Ular to'plagan ertaklar Yevropa ertakshunosligining rivojiga kuchli turtki bo'ldi. Grimm birodarlar tasnif, motivlar tizimi va syujet strukturasiga doir dastlabki ilmiy yondashuvlarni shakllantirib, keyingi folklor, lingvistika va adabiyotshunoslik tadqiqotlariga yo'l ochdi.

Romantiklar ertakni bolalar uchun emas, balki **katta yoshdagi o'quvchi** uchun ham ma'naviy-ma'rifiy janr deb ko'rgan.

Nemis ertaklarining strukturasida odatda klassik xalq ertagi modeliga mos keladi. Vladimir Proppning morfologik tahlili ham aynan shu nemis-slavyan folklori materiallari asosida shakllangan bo'lib, u ertak kompozitsiyasining barqaror sxemalarini aniqlab bergan. Nemis ertaklarida voqealar odatda boshlang'ich barqarorlikdan boshlanadi, undan so'ng qahramon ma'lum sabab bilan uyidan chiqib

ketadi va turli sinovlarga duch keladi. Yo‘l davomida unga yordamchilar uchraydi, ular qahramonning asosiy qarama-qarshilikni yengishiga yordam beradi. Syujet oxirida barqarorlik yana tiklanadi va qahramon o‘z hayotida sifat jihatidan yangi bosqichga o‘tadi.

Obrazlar tizimida ham nemis ertaklariga xos o‘ziga xosliklar mavjud. Ko‘pincha tabiat mehribon, lekin sinovchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi, o‘rmon yoki hayvonlar bu jarayonda muhim ramziy rol o‘ynaydi. SehrGAR-ayollar obrazi ham keng tarqalgan: ular aqlli, tajribali, biroq xavfi ham bor, masalan Frau Holle yoki Yovuz Qirolicha. Qahramonlar orasida kambag‘al, ammo mehnatsevar inson modeli alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u mehnatni qadrllovchi xalq tafakkurini aks ettiradi. Bundan tashqari, bo‘ri, tulki yoki qushlar kabi ovozli va topqir hayvonlar ertaklarning muhim ishtirokchilari sifatida tasvirlanadi.

Motivlar tizimi ham o‘ziga xos. Nemis folklorida yo‘ldan adashish motivi juda muhim bo‘lib, u o‘rmonning nemis madaniyatidagi markaziy ramziy mavqeini ko‘rsatadi. Sehrli predmetlar, masalan halqa, poyabzal yoki kalit, syujetni harakatlantiruvchi funktsional vosita sifatida ishlaydi. Ertaklarda taqiqni buzish motivi tez-tez uchraydi va u moral-didaktik ma’noga ega bo‘ladi. Uch karra takrorlanish esa ertak kompozitsiyasining ritmik va semantik tayanchlaridan biridir. Mehnatni mukofotlash va dangasalikni jazolash esa ertaklarning asosiy axloqiy g‘oyalari sifatida doimo saqlanib qoladi.

Ertakning didaktik va axloqiy funksiyalari keng ko‘lamli. Nemis ertaklari faqatgina ko‘ngilochar maqsadda yaratilmagan, aksincha ular ijtimoiy-normativ qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qilgan. Halollik, matonat, vafodorlik kabi axloqiy fazilatlar qahramonlarning harakatlari orqali bolaga yetkaziladi. Ertaklar bolalarga jamiyat va muhit haqidagi asosiy tushunchalarni bilishga yordam beradi. Psixologik jihatdan esa ular qo‘rquvlar bilan kurashish, xavotirlarni allegorik tarzda qabul qilish va ichki konfliktlarni yumshoq shaklda bartaraf etishga imkon beradi. Shu bilan birga, ayrim ertaklar jamiyatning klassik gender tasavvurlarini takrorlaydi, bu esa zamonaviy tadqiqotlarda tanqid ostiga olinadi.

Bruno Bettelheimning fikricha, ertaklar bola psixikasida ichki konfliktlarni yumshoq, ramziy shaklda qayta ishlashga yordam beradi. Ular qo‘rquv, xavotir yoki ichki qarama-qarshiliklarni bevosita emas, balki syujet va obrazlar orqali badiiy ko‘rinishda qayta ishlab, bola ongida ularni nazorat qilish va yengish mexanizmlarini shakllantiradi. Shu bois, ertakning psixologik funksiyasi nafaqat tarbiyaviy, balki terapevtik ahamiyatga ham ega.

Zamonaviy nemis adabiyotida ertak janri sezilarli transformatsiyalarga uchragan. XX–XXI asrlarda mualliflar ertak an‘anasini ikki asosiy yo‘nalishda qayta talqin qila boshladi. Birinchi yo‘nalish – modernizatsiya. Süskind, Ende, Funke kabi adiblar klassik ertak elementlarini o‘z romanlariga olib kirib, ularni falsafiy, psixologik va fantastik ma’nolar bilan boyitdilar. Bu jarayonda ertak strukturasining an‘anaviy qatlamlari kengayib, syujetlar kengroq ijtimoiy va ekzistensial masalalarni qamrab ola boshladi.

Ikkinchi yo‘nalish – dekonstruksiya. Zamonaviy mualliflar klassik ertak syujetlarini qayta yozib, gender rollarni teskari talqin qilish, yovuz qahramonning psixologiyasini chuqurlashtirish, baxtli yakun g‘oyasini shubha ostiga qo‘yish kabi usullar orqali janrni yangilashmoqda. Bu esa ertakning zamonaviy ijtimoiy-kulturologik muammolarni aks ettirish salohiyatini kengaytiradi.

Bugungi kunda ertak nafaqat yozma adabiyot doirasida, balki kino, teatr, animatsiya va pop-madaniyatda ham faol yashayotgan, o‘zgarib borayotgan janr sifatida mavjud. Shu sababli, nemis ertagi an‘anasi zamonaviy madaniyatning eng moslashuvchan, qayta ishlab bo‘ladigan ijodiy shakllaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Xulosa

Nemis adabiyotidagi ertak janri ko‘p asrlik rivoj yo‘liga ega bo‘lgan murakkab hodisadir. U xalq og‘zaki ijodi ildizlariga asoslanadi, romantizm davrida ilmiy va adabiy shaklga o‘tadi, struktura va motivlar jihatidan boy tizim yaratadi hamda zamonaviy adabiyot va madaniyatda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi.

Grimm birodarlar tomonidan boshlangan folkloriy merosni yig‘ish an‘anasi hozir ham davom etadi. Ertak esa nemis madaniyatining eng barqaror, eng moslashuvchan va eng ko‘p talqin qilinadigan janrlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. **Grimm, J., Grimm, W.** *Kinder- und Hausmärchen*. Stuttgart: Reclam, 2010.
2. **Ende, M.** *Die unendliche Geschichte*. Stuttgart: Thienemann, 1979.
3. **Funke, C.** *Tintenherz (Inkheart)*. Hamburg: Dressler Verlag, 2003.
4. **Süskind, P.** *Das Parfum*. Zürich: Diogenes Verlag, 1985.
5. Bakirova H.B. Some techniques of working on professional vocabulary. & quot; online–conferences & Quot; PLATFORM, 91–94.
6. Bakirova H.B. (2022). A terminology is a Tool in Development of Lexical Competence. Eurasian Scientific Herald, 4, 69–73.